

Guillem Calaforra

**Dialèctica
de la ironia**

La crisi de la modernitat
en l'assaig de Joan Fuster

PUV

Guillem CALAFORRA. **Dialèctica de la ironia.**
La crisi de la modernitat en l'assaig de Joan Fuster.
València: Universitat de València, 2006, 305 p., 15 €.

Aquest és un llibre important. Joan Fuster va dur a terme un estudi sobre Eugeni d'Ors en una època d'ífil, assenyalant-ne l'interès

interessant diàleg entre Fuster i Aracil, de generacions consecutives. Aracil havia marcat distàncies amb la filologia que es practicava a les nostres universitats, i Fuster havia deixat clar als seus escrits que la filosofia era una art entre obscura i dogmàtica que no l'interessava ni molt ni poc. L'assaig que comento se separa de la filologia «a la romana» que hem conegut, i excava en el fonament conceptual de les ambigüitats de Fuster en practicar una filologia «a l'alemanya», on els conceptes i els modes d'expressió no es dissocien. Com ell mateix declara, el mètode de la seua anàlisi és filològic, hermenèutic i dialèctic, per aquest ordre. En un sentit important també, aquest llibre enllaça amb el joc de tradicions de pensament alemanyes, on les filiacions, per la seva banda, són eloqüents: de Hegel a Husserl i Heidegger, i a Adorno i Horkheimer, de Heidegger a Gadamer, a Hannah Arendt i a Leo Strauss. Les filiacions són ramificacions i canvis, significats que es concreten en persones i trajectòries, són part del debat intel·lectual; i aquests noms no apareixen ací per atzar.

De manera que en l'assaig de Calaforra no hi ha només amor a la filosofia, sinó també interès (recordant ara un acudit sobre matrimonis). El model analític, declarat per Calaforra, és la *Dialèctica de la Il·lustració* d'Adorno i Hork-

sense haver, necessàriament, de compartir els pressupòsits d'Ors. Calaforra, mentre Fuster continua sent llegit, ha dut a terme una anàlisi sobre l'escriptor de Sueca alertant-nos dels vicis de lectura que podem haver contret en acostar-nos-hi: «Podem deixar-lo intacte en el seu rang d'escriptor genial sense haver d'abdicar de la nostra dignitat de lectors crítics» (p. 282). Val a dir que Calaforra escriu bé i pensa millor, la seua prosa clara i excitant és un mèrit més. Aquest assaig, amb respecte i perspiciàcia, obre en canal la raó de Joan Fuster amb les eines del pensament crític del segle XX. Si el lector comú d'ací ja sabia què significava *ironia*, té una bona oportunitat per recuperar el sentit ple del mot *dialèctica*.

D'alguna manera, aquest és també un llibre sobre generacions, com insinuo a les línies precedents. En un sopar ja llunyà en el temps, un grupat d'alumnes de la meua generació vam assistir a un

heimer. En el context alemany, aquells dos pensadors podien perfectament remuntar-se fins Homer en el seu seguiment de les arrels de la raó instrumental. Calaforra, en un exemple d'adequació admirable, obre el seu assaig amb un capítol sobre Sade i l'escriptor de Sueca (Sade, el segon excursus d'Adorno i Horkheimer). Anomenada *Les amistats dissimulades*, aquesta és la part filològica de l'assaig: Calaforra rastreja en l'obra de Fuster les pistes de Sade, Nietzsche, Weber i els autors de l'anomenada Teoria Crítica, i en un capítol a banda (*Els negligits*), fa emergir Cioran, el rastre de Foucault i els *nouveaux philosophes*. La sospita és que, fora del primer i Cioran, que resulten peculiarment significatius, i els *nouveaux philosophes*, dels que Fuster es distancia clarament, de la resta hi ha traces clares en el pensament del de Sueca, sense que puguem dir exactament que els segueix o els aplica. El descuit de la crítica fusteriana (fins ara, parlant en general) respecte d'aquests autors representa en ell mateix la tendència a mantenir prejudicis clàssics de lectura i llocs comuns. Sabíem que Fuster esmentava sovint el popular Marcuse, però les connexions amb la resta de pensament crític no havien estat explicades fins ara en la seua complexitat. La segona part és hermenèutica: Calaforra explora l'aquiescència fusteriana davant la ciència i la tècnica (*L'estirp de Poincaré*), els límits de la ironia (¿per què sempre hauríem de lloar la ironia com a estil?), i la penetració de l'Escola de Frankfurt com a conjunt d'estratègies de desemmascament, de desfascinació, en l'obra del de Sueca. Com Fuster mateix potser hauria dit, es tractaria, en qualsevol cas, de l'Escola de Frankfurt

amb Bacon –Sir Francis. Adorno i Horkheimer obren el seu capítol sobre la crítica de la raó amb una dissecció de Bacon i, al capdavant, els pressupòsits del Baró de Verulamí no deixen d'encaixar amb certes actituds de Fuster (en opinió d'aquest ressenyador): admiració per la ciència moderna i posició iconoclasta o crítica davant les imatges que nosaltres mateixos ens creem. Calaforra s'encarrega de deixar ben clar que Fuster no participa de la crítica última de la raó instrumental dels de Frankfurt, tot i que practica el desemmascament amb força elements en comú amb la Teoria Crítica i la genealogia: «En desnaturalitzar la moral, l'assagista en remarca l'origen fosc i brut –una manera de pensar genealògicament que incita el lector a posar en pràctica la filosofia de la sospita.» (p. 191); «Fuster és un perfecte racionalista quant a l'anàlisi genealògica de la moral, però no arriba a afirmar-ne la fonamentació racional» (p. 199). Aquesta part progressa a partir de contrastos: ciència/tècnica, ironia com a atac/ironia com a estil, genealogia (en el sentit de crítica lingüística de la raó)/humanisme, escepticisme/entusiasme. Ací el lector atent farà bé d'abandonar aquesta simple ressenya i abordar directament el text de Calaforra si vol seguir la riquesa de la seua argumentació i la seua complexitat, perquè realment valen la pena, i no sols per les contradiccions fusterianes que fa emergir, sinó també per l'elaboració de les idees i la independència que assoleixen. El capítol central d'aquesta part (i potser del llibre) sobre la desfascinació té com a títol (sense més advertiment) la frase «Tot allò que és sòlid s'esvaeix en l'aire» –la frase del

Manifest Comunista amb què Marshall Berman va encapçalar el seu assaig sobre la modernitat (1982), i que també ha donat sentit i suport a la *modernitat líquida* de Zygmunt Bauman (2000).

De manera que ací només és possible assenyalar alguns temes. Per començar, la gran difusió de Hegel en el pensament europeu com a sinònim de sistema i crítica –i l’adaptació de l’idealisme a una filosofia de la història d’acord amb el pensament catòlic: contra això, en tant que filosofia, hauria reaccionat Fuster, i el seu materialisme crític encaixaria amb el hegelianisme d’esquerres practicat pels de Frankfurt, però en qualsevol cas, sense arribar tan lluny en les conclusions com la Teoria Crítica. Les diferències pel que fa a l’escepticisme són un punt important. La dissecció de l’escepticisme que duu a terme Horkheimer és als antípodes de la sintonia de Fuster

amb Montaigne, per a qui la llarguíssima tradició escèptica respon més aviat a un desig de «prendre distància respecte dels enunciats», a una desconfiança davant el pensament com a sistema. Però és qüestionable (i fins i tot injust) sostenir sense més que aquesta llarga tradició, tan sovint condemnada, no sigui també filosofia. Pel seu compte, la Teoria Crítica excava en el fonament de la raó per descobrir l’origen problemàtic de les nostres categories, i és aquest fil el que seguirà Fuster –fins a un cert punt, com assenyala Calaforra. Els valors de l’humanisme i un cert escepticisme hedonista li serviran sovint de contrast, i li faran la traveta. El resultat és un llenguatge irònic, un llenguatge propi, que no representa només un ús *ad hominem* o un tret estilístic, sinó una combinació hàbil de les dues coses. I així sovint aquesta mateixa ironia, apunta

L'ESPILL

Núm. 26 Tardor 2007

PENSAR EN CATALÀ AVUI

UNA HISTÒRIA SINGULAR

PANORÀMIQUES (Història, Antropologia, Pensament econòmic, Ciència política, Ciència, Filosofia, Art i reflexió estètica, Prosa d'idees)

IDEEES I PENSADORS

Amb articles i aportacions de

Josep E. Rubio, Xavier Sierra, Enric Pujol, Josepa Cucó, Francesc Roca, Joan Subirats, Ricard Guerrero, Llorenç Arguimbau, Aldara Cervera, Silvia Gómez Soler, Mercè Rius, Martí Peran, Genard Vilar, Guillem Calaforra, Daniel Gamper, Xavier Rubert de Ventós, Josep Ramoneda, Josep-Maria Terricabras, Ramon Folch, Montserrat Guibernau, Ernest Garcia, Miquel Barceló

«Una completa panoràmica del pensament català actual»

Publicacions de la Universitat de València - Arts Gràfiques 13 - 46010 València - Tel. 963 864 115 - c/e lespill@uv.es

L'ESPILL

REVISTA FUNDADA PER JOAN FUSTER

Historiografia
Enric Pujol

Antropologia
Josepa Cucó

Pensament econòmic
Francesc Roca

Ciència política
Juan Subirats

Ciència
*Ricard Guerrero,
Llorenç Arguimbau,
Aldara Cervera*

Filosofia
*Silvia Gómez Soler,
Mercè Rius*

Art i reflexió estètica
Martí Peran, Genard Vilar

Prosa d'idees
Guillem Calaforra

SEGONA ÈPOCA / NÚM. 26 TARDOR 2007

El difícil camí cap a la modernitat
Josep E. Rubio

Una tradició inaudita?
Xavier Sierra

Conversa amb Xavier Rubert de Ventós
Martí Rius, Daniel Gamper

Què és la Il·lustració?
Josep Ramoneda

Filosofia com a defensa personal
Josep-Maria Terricabras

Sociologia i sostenibilitat
Ramon Folch

Immigració i identitat nacional
Montserrat Guibernau

La sociologia d'un planeta ple
Ernest Garcia

L'obra del canvi
Miquel Barceló

Calaforra, «és una de les peces fonamentals en la caixa de ferramentes del moralista, [...] però també és el mode discursiu que assegura el distanciament necessari per a qui no vol embrutar-se les mans amb res de compromès»; serveix al moralista i a l'immoralista, «al crític que defensa valors i a l'escèptic que es riu de tots els valors possibles, al reformador i al nihilista, a l'entusiasta i al reticent» (p. 169).

Calaforra, esplèndidament, assenyala la distorsió fusteriana de la sentència de l'oracle de Delfos («La paraula fou donada a l'home, no per a revelar, ni per a ocultar, els seus pensaments, sinó per a justificar-los», p. 133), en la línia de la filosofia de la sospita, davant per davant de l'acceptació pragmàtica fusteriana de la necessitat moral («A Fuster, tant la seua pròpia sensibilitat moral com el sentit comú i la raó li recorden que cal tenir disponible algun criteri per a jutjar les accions humanes», p. 202), i del seu matisat entusiasme per les filosofies humanistes (llegiu també «existencialistes») i liberals. El que emergeix d'aquesta anàlisi és un Fuster ambivalent, que en les relacions amb autors com Goethe, Kafka o Camus, per exemple, practica també una mena de «sí però no», i «no però sí», que, segons Calaforra, «presenta tots els trets d'una identificació temuda i, per això mateix, reprimida» (p. 217). Tot plegat, per a Fuster és una manera d'«evitar de ser absorbit completament per alguns sistemes de pensament amb els quals, en el fons, s'identifica més o menys» (p. 227). Entre aquestes apories o dolces contradiccions, aquest ressenyador potser es quedaria (impulsat per Calaforra) amb la idea de Fuster com

aquell «llibertí de les aspirines» (l'expressió és meua; p. 198); però també cita Calaforra més endavant l'aforisme fusterià, «Sóc un perpetu convalescent dels meus prejudicis» (p. 285), tancant el cercle irònic.

La tercera part és la «síntesi» (ja m'agradaria llevar les cometes del mot) dialèctica de les anteriors. Calaforra repassa les contradiccions del reduccionisme materialista fusterià (la tensió entre el seu esquema refractari a l'humanisme i la vocació de moralista, p. 236), i el seu compromís civicipolític en contrast amb el seu esquelet moral (sic, p. 264), així com el paper metòdic i «higiènic» que reserva per al marxisme. Calaforra no deixa d'assenyalar en Fuster l'absència «clamorosa i sorprenent» de les «conseqüències de l'avanç de la raó instrumental (correlatiu respecte del desencantament del món)», tan interessants per entendre com «l'enfortiment de la racionalització instrumental i l'afebliment imparable de la racionalitat dels fins [...] permet la completa cosificació de tots els assumptes humans» (p. 274), un pas que Fuster no dona, movent-se sagitàriament entre ambivalències que l'eclipsen. (No es perdessin els lectors, tanmateix, l'oportuna nota de Calaforra sobre els problemes d'una «teoria crítica», p. 260.)

Finalment, per a una *Rezeptionstheorie* de Fuster, cal valorar les pàgines que Calaforra dedica a les diferències entre l'anàlisi de Juli Camarasa del nihilisme fusterià i la posició de Vicent Salvador, defensant optimísticament l'escepticisme, incloses en aquesta tercera part dialèctica, entre les més interessants del llibre: mostren el seu *savoir faire*, i al mateix temps enllacen singularment amb

la problemàtica de les generacions (i amb el sopar al·ludit al començament d'aquesta nota).

Qui s'enfronti directament al text de Calaforra haurà de disculpar les simplificacions procusteanes a què ha estat sotmès ací, perquè el llibre arriba carregat de matisos. Constitueix també una oportunitat per visitar aquells clàssics dels anys setanta que avui continuen sent reelaborats. És tant un llibre sobre Joan Fuster com un llibre sobre idees i lectura, tant un llibre sobre com acostar-se críticament a un assagista important com una reflexió irònica sobre la historicitat de les categories del pensament –i tot sense més pretensions ni més ornaments. Per això segurament Calaforra al final de l'estudi invoca l'antepenúltim punt del *Tractatus* de Wittgenstein (no tan citat com l'últim). Calaforra no el transcriu, però

podríem recordar-lo ara: «Les meves proposicions són il·luminadores quan aquell que m'entén les reconeix, al final, com a insensates, quan ell, gràcies a elles –pujant-hi–, s'ha enfilat més amunt d'elles. (Per dir-ho així, ha de llançar l'escala, després d'haver-s'hi enfilat.)». No sé si és possible llançar l'escala sense prendre mal, però si la ironia es deixa dissecar amb traça dialèctica, segurament podem dir que ja és molt.

Amadeu Viana

Universitat de Lleida

C **Cultura lletres**

Agustí Bartra
Va néixer el 8 de novembre del 1908 a Barcelona i la seva veu profètica, arrelada en mitologies diverses, ressona encara.

Joaquim Ruyra
Nascut el 27 de setembre de l'any 1858 a Girona, va rellegir literàriament el paisatge adust, el sentit fatalista de la vida i una llengua d'arrels fondes.

Andreu Avel·lí Artís Semprònic
Cronista oficial de la ciutat de Barcelona, va néixer el 12 de juny del 1908 a Barcelona i va morir el 2006.

Mercè Rodoreda
Va néixer el 10 d'octubre del 1908 a Barcelona i va morir el 1983.

Pere Ribot
Nascut el 21 de febrer del 1908 a Vilassar de Mar, el poeta de Riells va convertir aquest poble del Montseny en punt de trobada espiritual, literària i nacional.

Joan Baptista Xuriguera
L'autor d'*Els verbs catalans conjugats* va començar el 17 de juny del 1908 a Menàrguens una peripècia vital marcada per la vocació literària i l'experiència de l'exili.

Jaume I
El protagonista de la gran novel·la d'aventures reals que és *El llibre dels fets* va néixer el 2 de febrer de l'any 1208 a Montpeller i va morir el 1276.

El 2008 haurien fet cent anys rodons o més...

 Generalitat de Catalunya
Institució de les Lletres Catalanes